

WHAT HAPPENED THAT LEAD TO THE WAR IN KOSOVO

Plamen Bogdanov

National Military University, Veliko Tarnovo, Bulgaria, bogdanovpn@abv.bg

Abstract: As it is well known, in Kosovo on June 12 the last war in which the country has passed has ended. On this date, NATO troops, called KFOR, have been established in the territory of Kosovo, an international military force that still operates within the territory of the state and is responsible for the security of the Republic of Kosovo, in accordance with United Nations Resolution 1244 United States and based on Kumanovo's technical-military agreement. This military force has the mandate to create and maintain the security of Kosovo's citizens and at the same time to control and oversee Kosovo's borders. It should be noted that this military force has a mandate to operate within the territory of Kosovo, but we must bear in mind that today Kosovo needs immediate access to international security organizations such as Europol and Interpol for reasons of growth (terrorism, human trafficking, international trafficking in narcotics, etc.), as well as in terms of nationality and problems that threaten the globe. Control of the entire territory of Kosovo is a challenge in itself.

Keywords: war, Kosovo, NATO.

ЗАЩО И КАК СЕ СТИГНА ДО ВОЙНАТА В КОСОВО

Пламен Богданов

Национален военен университет „Васил Левски“ - Велико Търново, България, bogdanovpn@abv.bg

ВЪВЕДЕНИЕ

През 2019 г. се навършват 20 години от конфликта в Косово – една въздушна война, проведена от НАТО като Операция „Съюзна сила“. Повечето от целите на операцията са постигнати, но като цяло Алиансът си поставя ограничени политически цели. Затова, тази последна война на територията, останала от бившата Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ), не води до отделяне на поредната съюзна република (в този случай автономна област) и до обявяване на независимостта ѝ.

Защо и как се стигна до въоръжения конфликт на територията на тогавашна Съюзна република Югославия?

ПРИЧИНИТЕ

Разрушаването на югославската държавност, когато в средата на 1992 г. федералните органи на властта губят контрол над ситуацията, предизвиква конфликти между федералните републики и различните етнически групи. Продължават опитите на политическите върхушки за преразглеждане на съществуващите граници между републиките.

На практика на територията на бивша Югославия повече от десет години се води гражданска война. Тази война не може да бъде обяснена с една конкретна причина. Конфликтът между сърбите и босненците има изявен верски, между сърбите и косовските албанци – етно-религиозен, а между сърбите и хърватите и словенците – чисто политически характер. Тази палитра от противоречия се усложнява допълнително от проявите на ислямски фундаментализъм, исторически реваншизъм, сепаратизъм и криминализиране на военните действия. Единствената обща черта на всички конфликти е тоталното противопоставяне на сърбите на всички други националности. Това се обяснява с привилегированото положение на сърбите в бившата Социалистическа Федеративна Република Югославия (СФРЮ), формиращо у другите народи трайно усещане за потисната национална идентичност. От друга страна, самото създаване на Югославия като част от Малката Антанта е напълно механично и мотивирано единствено с геополитическите интереси на съюзниците, доминирани от Франция. Така в една държава се оказват хора от различни националности, с различно историческо минало и различна религиозна принадлежност: мюсюлмани, православни и католици. В глобален аспект тази изкуствена геополитическа структура е разполовена от културно-историческа ос, която отделя католическите Хърватия, Словения и Войводина от православните Сърбия, Черна гора и Македония, от мюсюлманските Босна и Херцеговина, Косово, Метохия и Санджак [1].

За косовските албанци Косово е люлката на албанското възраждане и борбите за създаване на самостоятелна и независима, модерна албанска държава. Албанската теория се свързва с факта, че албанският народ води началото си от древните илири, населявали земите както на днешна Албания, така и Косово, Южна Сърбия и Северна Македония [2].

След разпадането на Югославия и Дейтънското споразумение от декември 1995 г. Съюзна република Югославия (СРЮ) е федерация от републиките Сърбия и Черна гора. Косово и Войводина са области на Сърбия, но са лишени от автономност, премахната от Белград през 1989 г. Със споразумението не се урежда въпроса за бъдещият статут на Косово. Косовските албанци не получават надежда за възстановяване на техните политически права, което създава предпоставки за бъдещо насилие в областта.

Конфликтът в Косово безспорно има в основата си исторически, културни, етнически и религиозни причини. Някои изследователи обаче виждат модерните аспекти на косовската криза като изцяло провокирана от „противопоставянето на сферите на влияние на Русия и западноевропейските държави и САЩ с цел разпределяне на „югославското наследство“ [3]. Счита се, че е търсен повод за интервенцията срещу Югославия, зад който стоят геополитическите интереси на някои членове на НАТО – преди всичко САЩ, Германия и Великобритания, които са заинтересовани от свалянето на Милошевич като проводник на руското влияние на Балканите, в опасна близост до Централна Европа.

Според други анализатори причините за намесата на НАТО в Косово не са толкова политически, колкото икономически, свързани със значителни залежи на стратегически суровини. Косово разполага със 75 % от всички запаси на въглища в Сърбия, а двете косовски електроцентрали с капацитет 1500 мегавата биха могли да работят с тях няколко години. Големи са и запасите от цветни метали. В различни изследвания запасите от оловно-цинкова руда се оценяват от над 46 до 60 млн. тона. Според изследванията тези количества могат да осигурят на комбинат „Трепча“, считан за най-големия производител на олово и цинк в Европа, работа за още от 30 до 70 години. В Косово са открити запаси от фероникел, който е ценна суровина, като 80 % от него са предназначени за износ [4].

Казаното дотук е логичен отговор на въпроса, защо след като Косово няма значителна роля в регионален или международен план, се явява обект на засилен интерес и повод за военна намеса на най-големия военнополитически съюз в света.

До решението за намеса в косовския конфликт се стига след продължителни дипломатически усилия и събития, в чиято основа стои защитата на човешките права на албанците и прекратяването на етническото прочистване, провеждано от Милошевич. На практика в Косово е установена сръбска полицейска окупация. Основна цел на Белград е „сърбизирането“ на областта. Постепенно се сърбизират местните държавни органи и служби, образователните институции, медицинското обслужване. Друго средство за сърбизиране на Косово е целенасочената политика за промяна на етническия състав на населението. Хиляди косовари, останали без работа, напускат родния си край и отиват да търсят работа в чужбина. На тяхно място Сърбия изпраща хиляди сърби, идващи от Хърватия и Босна. Резултатът обаче е нищожен, защото сръбските бежанци от бившите югославски републики не искат да се заселват в размирна провинция като Косово. Верни на патриархалната си култура косоварите, работещи в чужбина, не прекъсват връзките си с Косово и изпращат повечето от припечеленото на семействата си. Косоварите започват да купуват на високи цени имоти от местните сърби в Косово [5].

Въоръжените бунтове на косовските албанци, най-големият от които е през 1988 г., и съпътстващите ги терористични актове са проблем за Югославия още преди идването на власт на Милошевич. Те са потушавани от федералните сили за сигурност и армията с впечатляваща жестокост още при съществуването на СФРЮ. Етническото прочистване на косовските албанци започва през 1992 г. и продължава до началото на войната през март 1999 г.

СЪБИТИЯТА

На 2^{-ри} юли 1990 г. албанските депутати в Парламента на Косово на самостоятелно заседание на стълбите на сградата на парламента гласуват за създаването на Република Косово като „равноправна и независима единица в Югославската федерация“ [6]. В отговор на този акт, на 5^{-ти} юли сръбското правителство разпуска парламента и правителството на Косово и предава управлението на областта на орган, ръководен от вицепрезидента на Сърбия. След тези събития процесът на сърбизиране на Косово се ускорява.

В изпълнение на решението си от 2^{-ри} юли, две трети от албанските депутати от Косово се събират тайно на 7^{-и} септември 1990 г. и гласуват „Конституция на Република Косово“ [7]. Съгласно нея, от този ден закони, издадени от федерацията, ще влизат в сила, само ако не са в противоречие със законите на Република Косово. На 13^{-ти} септември албанските депутати обявяват независимостта на Косово – в рамките на СРЮ. Сръбската власт обявява декларацията за независимост за престъпление и започва преследване на участниците в събранието.

На 26^{-и} и 30^{-ти} септември 1991 г. косоварските водачи провеждат нелегален референдум за независимостта на Република Косово – този път за отделяне от Югославската федерация (през юни Хърватия и Словения са се обявили за независими и чакат международно признаване). В референдума участват 87 % от имащите право на глас и 99 % от тях са за независимост. На 19^{-и} октомври 1991 г. „парламентът“ на Република Косово провъзгласява пълната национална независимост. Тя е призната единствено от Албания [8].

След декларацията за независимост Република Косово счита СРЮ за окупатор. Косоварите не вземат участие в политическия живот в Сърбия, бойкотират изборите и нямат представители в сръбския парламент. На 26^{-и} май 1992 г. те организират свои парламентарни и президентски избори. Демократичната лига на Косово (ДЛК) взема 96 от 143 места в парламента на „независимата“ Република Косово. За президент е избран Ибрахим Ругова (председател на ДЛК) – със 76 % от гласовете. На косоварския парламент не е позволено да работи в Косово. В чужбина започва да функционира правителство в изгнание. В областта се изгражда система, паралелна на официалната – собствена икономика, политически живот, образование, медицинско обслужване, финансиране и др.

През пролетта на 1997 г. се появява Армията за освобождение на Косово (АОК), която поема отговорността за поредица от терористични акции. По своята същност тези атентати се явяват алтернатива на политиката на Ругова – с тях се поставя началото на въоръжената съпротива. През септември 1997 г. структури на АОК само за една нощ нападат 12 сгради и автомобили на сръбската полиция. През март 1998 г. АОК вече държи под контрол 30-40 % от територията на Косово – основно селата в югоизточната част на областта. Следват нови атентати, масови косоварски демонстрации и брутална намеса на сръбската полиция.

Международната общност все по-активно се намесва за намиране на решение на косовската криза. След 1991 г. се появяват различни варианти за мирно уреждане на статута на областта – като временен протекторат на ООН, с широка автономия на Косово в рамките на Югославия, с израждане на демократични институции в областта.

На 16^{-и} декември 1997 г. Северноатлантическият съвет на НАТО изразява безпокойство за ескалиращото етническо напрежение в Косово и призовава страните да намерят взаимноприемливо решение. На 5^{-и} март 1998 г. съветът заявява своята силна загриженост за ескалиращото насилие в областта, осъждайки както югославските репресии срещу политическите прояви на етническите албанци, така и терористичните действия на Армията за освобождение на Косово. Съветът призовава за преговори за обсъждане на проблемите на етническите албанци. В заявлението се казва, че „НАТО и международната общност следят с основателен интерес събитията в Косово ..., защото те влияят на стабилността на целия регион“ [9].

На 23^{-ти} януари 1998 г. Ибрахим Ругова отправя към международната общност призив незабавно да се намеси в Косово, за да се предотврати нова война на Балканите. Контактната група (високопоставени представители на Франция, Германия, Италия, Русия, Обединеното кралство и САЩ), създадена през 1994 г., предлага компромис – признаване на по-голяма автономия на Косово от тази, съгласно Конституцията от 1974 г. и продължила до 1989 г., но в рамките на границите на СРЮ. Това решение е неприемливо и за двете страни.

На 9^{-и} март 1998 г. Контактната група заседава в Лондон. Тя осъжда насилието както на АОК, така и на югославските сили и призовава за незабавно прекратяване на военните действия. Контактната група обсъжда и наказателни мерки, включително оръжейно ембарго и икономически санкции. Ангажираността на международната общност се увеличава с Резолюция 1160 от 31^{-ви} март 1998 г. на Съвета за сигурност на ООН, която осъжда прекомерното използване на сила от югославските сили срещу косовски цивилни граждани и налага оръжейно ембарго на Югославия.

В началото на 1998 г. и САЩ и НАТО все още смятат, че единственият начин за разрешаване на косовската криза са мирните преговори и възстановяването на автономията на Косово в рамките на Югославия. Те изключват възможността за военна намеса в конфликта.

Във връзка с действията на югославската армия от края на април 1998 г. в район, в непосредствена близост до албанската граница, на 29^{-и} април Контактната група отново осъжда насилието на югославските сили и предупреждава за ескалация на конфликта към Албания и Македония. Албанският премиер моли НАТО веднага да изпрати части в Албания за охрана на границата със Сърбия. Всички членове на Контактната група, с изключение на Русия, предлагат чрез санкции да се замразят югославските авоари в чужбина и да се забранят чуждестранните инвестиции в Сърбия – което и става на 9^{-и} май. Въвежда се забрана за полети до и от Белград. В НАТО за първи път официално се обсъжда възможността за изпращане на превантивни части в албанско-косоварската гранична зона [10].

След като става ясно, че дипломатическите усилия не дават резултат, на 6^{-и} май 1998 г. американският президент Бил Клинтън заявява, че светът не може да си позволи „втора Босна“ и изпраща за посредник „архитектът на Дейтън“ Ричард Холбрук. След интензивна сесия между Белград и Прищина той постига съгласие за преговори между двамата президенти. На 15^{-и} май Ругова и Милошевич се срещат за първи път в Белград и се договарят за ежеседмични срещи на техни представители. Още на другия ден икономическите санкции, наложени на 9^{-и} май, са отменени. Косовските представители обаче, са недоволни от липсата на отстъпки от сръбска страна и срещите са прекратени.

Обстановката в Косово продължава да се влошава и НАТО уведомява сръбското ръководство, че ще постави войските си в готовност за намеса. Въпреки това югославските сили провеждат нови операции срещу АОК, които предизвикват големи разрушения и огромни потоци от бежанци. В отговор на това на 8^{-и} юни ЕС и САЩ отново налагат икономически санкции.

На 11^{-и} юни 1998 г. ЕС иска от НАТО да започне планиране на развързване на превантивни сили в Албания и Македония. Обсъждат се осем варианта – от налагане на забрана за полети над Косово, до извършване на въздушни удари в цяла Югославия. На 12^{-и} юни Контактната група обявява четири искания към СРЮ за да се избегне военна намеса: изтегляне на специалните сили за сигурност от Косово; допускане на международни наблюдатели в областта; сътрудничество за връщане на бежанците и разселените лица и предоставяне на свободен достъп на конвои с хуманитарна помощ; сътрудничество при диалога с косоварите [11]. На 29^{-и} юни Милошевич получава обещание от руския президент Елцин, че Русия ще се противопостави в Съвета за сигурност на ООН на въоръжена намеса на НАТО срещу СРЮ. С развитието на обстановката обаче, западните правителства все по-определено започват да изразяват мнение, че НАТО има право да извърши ограничена акция в Косово и без нова резолюция на Съвета за сигурност на ООН.

През лятото на 1998 г. вече е ясно, че сръбската полиция сама не може да се справи с АОК. Югославското ръководство взема решение – ако терористичната активност на албанското сепаратистко движение ескалира, да се намеси армията. От Генералния щаб на армията за пореден път настояват за спазване на закона – армията да не се намесва без по законен ред да е обявено извънредно положение и да не се придават войскови формирования под командването на вътрешното министерство.

По някои данни, към края на август 1998 г. в рамките на конфликта в Косово са дадени 500 жертви и безброй ранени. Над 200 000 души са прокудени – една десета от общото население на Косово. От приблизително 150 000 косовари 25 000 са бежанци в Албания и 13 000 в Черна гора, а 107 000 – вътрешно разселени лица в Косово. 60 000 сърби също живеят като вътрешно разселени лица, пръснати из цяла Сърбия [12]. Така конфликтът заплашва да ескалира към съседните страни Албания и Македония и да застраши стабилността на целия Балкански полуостров. Броят на бежанците започва да достига четвърт милион и с наближаването на зимата се очертава хуманитарна катастрофа. Всичко това налага по-бързо намиране на политическо решение, при необходимост и чрез военна намеса.

През септември 1998 г. Съветът за сигурност на ООН приема Резолюция 1199, с която изисква от Сърбия да спазва прекратяването на огъня, изтегляне от Косово на специалните сили и бойните части, свободен достъп до Косово на организациите за хуманитарна помощ и сътрудничество с международния трибунал за военни престъпления във връзка с военнопредстъпления в Косово.

ЕС и НАТО подлагат СРЮ на тежък дипломатически натиск чрез заплахата за мащабни военни действия като крайна мярка. На 12^{-и} октомври Северноатлантическият съвет на ниво посланици взема решение за издаване на Заповед за активиране (Activation Order – ACTORD) на предоставените от страните-членки сили. Командването на тези сили е предоставено на генерал Уесли Кларк – върховен главнокомандващ на Обединените въоръжени сили на НАТО в Европа.

На 13^{-и} октомври 1998 г. е постигнато споразумение, включващо единадесет точки. Милошевич се ангажира да спазва Резолюция 1199 на Съвета за сигурност на ООН – изтегляне от Косово на специалните

сили и спазване на примирието, преговори с косоварите за по-голяма автономия на Косово и приемане на международен екип от 2000 наблюдатели на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) – Косовска верификационна мисия, която за следи за спазването на договореностите от Сърбия.

Сръбските сили започват бавно да се изтеглят от Косово. АОК също се опитва да забави изтеглянето на сръбските сили и да провокира въоръжени сблъсъци и сръбски репресии, с което да предизвика международна военна намеса.

Споразумението често е нарушавано от значителни инциденти в края на 1998 и началото на 1999 г. Масовото избиване на 45 етнически албанци от сръбските сили в косовското село Рачак на 15^{-ти} януари 1999 г. активизира международната общественост. Югославската пропаганда отрича сръбско участие в това събитие и дори обвинява ЦРУ, че е инсценирало масовото убийство. За изясняване на причините и обстоятелствата около инцидента Европейският съюз възлага на екип от паталогоанатоми да направи експертиза на трупове, но докладите от работата му са засекретени. От малкото информация за резултатите от работата на екипа, появила се след няколко години в медиите, се разбира, че „експертизата не е намерила никакво доказателство за масова екзекуция на изследваните четиридесет трупа“ [13]. По-късно събитията в Рачак са проучени от няколко неутрални международни комисии. Досега няма единодушие дали жертвите са бойци на АОК или невинни цивилни, дали са паднали в сражение със сръбската полиция, или са били екзекутирани след боя като военнопленници. Във всеки случай, многозначително е, че през 2006 г. Хагският трибунал изважда случая Рачак от обвинителния акт против югославския министър-председател и петима други югославски политици и генерали. Но в средата на януари 1999 г. този случай е достатъчен повод за свикването на конференцията в Рамбуйе и за последвалата я военна намеса на НАТО в Югославия.

Конференцията започва на 6^{-ти} февруари 1999 г. Сръбската делегация е водена от вицeminистър-председателя Радомир Маркович. От 11^{-ти} февруари в преговорите участва и Милан Милутинович – президент на Сърбия. Делегацията на косовските албанци включва представители на трите най-важни партии – Ибрахим Ругова от Демократична лига на Косово, Реджеп Кьося от Обединено демократично движение и Хашим Тачи от АОК. Двете делегации, „затворени“ в двореца Рамбуйе до Париж, отказват да преговарят пряко една с друга - те се намират в отделни помещения, а между тях сноват посредниците от САЩ, Русия и ЕС. Преговорите трябва да доведат до желания резултат в срок от една седмица, но след една седмица срокът е удължен с още една. Двете делегации са склонни да приемат споразумението, което американския държавен секретар Мадлин Олбрайт предлага. Споразумението е изградено върху предложенията на Контактната група: съществена автономия на Косово със запазване на териториалния интегритет на СРЮ, оттегляне на сръбските въоръжени сили, разоръжаване на АОК, тригодишно присъствие на международни умиротворителни сили под ръководството на НАТО, свободни избори за автономни политически институции и създаване на полиция, чийто състав отразява етническия състав на косовското население [14]. Проблемни са два въпроса – косоварите настояват в споразумението да се включи текст за процедура, която да им позволи да постигнат независимостта на Косово; сърбите не са съгласни с това и отделно категорично отхвърлят идеята за въоръжени войници на НАТО като международни наблюдатели. На 23^{-ти} февруари конференцията прекратява своята работа до 15^{-ти} март.

В началото на март 1999 г. повечето албански политически партии и движения в Косово неочаквано се обявяват за приемане на споразумението от Рамбуйе. Сръбската делегация се опасява от евентуални тайни договорености между лидерите на косовските албанци и американците. Югославската страна обявява наблюдателната мисия на НАТО за окупация и като потъпкване на югославския държавен суверенитет. Преговорите са подновени на 15^{-ти} март, но на 18^{-ти} март са прекъснати като „безсмислени“.

Позициите на САЩ и НАТО по отношение на средствата за решаване на косовската криза се променят.

САЩ и Великобритания са привърженици на радикалните мерки, най-вече като средство за силово сваляне на режима на Милошевич и ограничаване на руското влияние на Балканите. Повечето от държавите от Европейския съюз, които нямат големи геостратегически интереси в Косово, се придържат към мирните политически средства, чиито възможности са изчерпани след провала на преговорите в Рамбуйе.

За страните от НАТО е обезпокояващо и решението на югославския парламент, прието в началото на 1999 г., за присъединяване на федерацията към съюза Русия-Беларус.

За сърбите неуспешният изход от преговорите е очевиден. Те засилват сраженията срещу АОК, което води до нови потоци бежанци. Чуждестранните дипломати напускат Белград. Ричард Холбрук прави

последен, отново неуспешен опит да убеди Милошевич да приеме условията, след което на 23^{-ти} март 1999 г. напуска Белград за да информира политическото и военното ръководство на НАТО за ситуацията.

Развитието на обстановката дава основание генералният секретар на НАТО Хавиер Солана да отдаде заповед върховният главнокомандващ на Обединените въоръжени сили на НАТО в Европа генерал Уесли Кларк да започне военна кампания срещу Югославия под формата на въздушна операция, получила наименованието „Съюзна сила“ (Allied Force).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Конфликтът в Косово е уникален в историята на НАТО. За първи път Алиансът провежда настъпателна военна операция за принуждаване на друга страна да приеме неговите условия. НАТО участва в конфликт в изключително сложни политически и военни условия, в основата си за налагане на Съюзна Република Югославия да спре насилието срещу косовските албанци, изтегляне на югославските сили от Косово, приемане на международно военно присъствие в областта и осигуряване на безусловно завършване на всички бежанци.

НАТО взема самостоятелно решение за провеждане на операция „Съюзна сила“ след като се убеждава, че Русия – като основен защитник на югославските интереси и Китай – като голяма държава с претенции за участие в решаването на световните дела, ще наложат вето в Съвета за сигурност на ООН при обсъждането на военен вариант за разрешаване на кризата в Косово.

НАТО постига успех в прецизна и с малко косвени жертви въздушна операция, без съществени бойни загуби в непрекъснати 78-дневни действия и над 38 000 бойни полета в условия на активна югославска ПВО. Поставените цели са постигнати от „единен Алианс на демократични държави, чиито сили провеждат най-ефективната въздушна операция в историята“ [15]. Въпреки това и въпреки жертвите, дадени както от страна на Косовското население, така и от сръбска страна, основният проблем на Косово не намира решение. Последвалите събития ще покажат, че областта остава размирна и преследва крайната цел – независима Република Косово [16-17].

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Лютакова, А., Найденов, Б., Конфликтът в Косово, Военен журнал, бр. 2, 2001 г., стр. 85.
- [2] Бекярова, Н., Югоизточна Европа в контекста на сигурността, част втора, Военно издателство, 2007 г., стр. 114.
- [3] Лютакова, А., Найденов, Б., Конфликтът в Косово, Военен журнал, бр. 2, 2001 г., стр. 85.
- [4] Пак там, стр. 97.
- [5] Манчев, К., КЪРВАВИЯТ КРАЙ НА ЮГОСЛАВИЯ, Издателство „Парадигма“, София, 2009 г., стр. 324.
- [6] Детрез, Р., Косово. Отложената независимост, издателство „Кралица Маб“, 2008 г., стр. 120.
- [7] Детрез, Р., Косово. Отложената независимост, издателство „Кралица Маб“, 2008 г., стр. 123.
- [8] Детрез, Р., Косово. Отложената независимост, издателство „Кралица Маб“, 2008 г., стр. 138.
- [9] Nardulli, B., Perry W., Pernie B., Gordon J., McGinn J. Disjointed War, Military Operations in Kosovo, 1999, RAND Arroyo Center, 2002, p. 13.
- [10] Детрез, Р., Косово. Отложената независимост, издателство „Кралица Маб“, 2008 г., стр. 178.
- [11] Детрез, Р., Косово. Отложената независимост, издателство „Кралица Маб“, 2008 г., стр. 180.
- [12] Детрез, Р., Косово. Отложената независимост, Издателство „Кралица Маб“, 2008 г., стр. 172.
- [13] Лютакова, А., Найденов, Б., Конфликтът в Косово, Военен журнал, бр. 2, 2001 г., стр. 96.
- [14] Детрез, Р., Косово. Отложената независимост, издателство „Кралица Маб“, 2008 г., стр. 193.
- [15] Department of Defense, Kosovo/Operation Allied Force After-Action Report, Report to Congress, 31 January 2000.
- [16] Terziev, V., Brava, F. The role of the security policy in Kosovo. // Journal of Innovations and Sustainability, Plovdiv, Bulgaria, 4, 2018, 3, pp. 69-74, ISSN 2367-8127 (CD-ROM), ISSN 2367-8151 (on-line).
- [17] Terziev, V., Koleci, R., Koleci, B. Security dilemmas and defense challenges in Kosovo and Western Balkans.// Journal of Innovations and Sustainability, Plovdiv, Bulgaria, 4, 2018, 3, pp. 75-84, ISSN 2367-8127 (CD-ROM), ISSN 2367-8151 (on-line).